

**Володимира Гнатюка комуністи
вважали націоналістом номер два.
Першим був Михайло Грушевський**

михайло МАСЛІЙ

Фото автора і з архіву автора

Музеїв на Тернопільщині десятки, в Україні — сотні, проте такого, як етнографічно-меморіальний музей Володимира Гнатюка у Велесневі, що в Монастириському районі, нема ніде. І суть навіть не в тому, що він має свою ауру, свій шарм, вже від порога, де завжди стоять кімнатні тапочки і кожного привітно зустрічає Остап Черемшинський у вишиванці. Найголовніше інше: оглянувши експозицію і почувши розповідь незмінного директора, усвідомлюєш, що побував у рідної людини і поспілкувався з самим Володимиром Гнатюком — українським етнографом, фольклористом, мовознавцем, літературознавцем, мистецтвознавцем, перекладачем та громадським діячем, якого свого часу вважали у Львові українським націоналістом номер два після Михайла Грушевського (тривалий час так вважала й радянська влада, і лише дивом збережені два листи Максима Горького до Гнатюка врятували зроблене великим українським народознавцем і дали змогу 31 травня 1969 року відкрити обласний музей).

Варто визнати, що Гнатюкові пощастило з Черемшинським, адже він, його справи живуть і будуть жити завдяки фанатизму та далекоглядності цього невисокого на зріст, проте всюдисущого і відданого українській справі чоловіка. Завдяки Остапові Степановичу музей Гнатюка має фонди, яким позаздрить будь-який світовий. Більше того, велеснівський ентузіаст міг би легко відкрити ще не один музей з умовною назвою „Гнатюк і друзі”, адже зібрав такі дивовижні оригінальні речі про його колег, яких немає в обласних і національних збірнях: Івана Франка, Соломії Крушельницької, Осипа Роздольського, Михайла Грушевського, Олени Кульчицької, Лесі Українки... І не біда, що нині у Велесневі вулицю Володимира Гнатюка перейменували на якусь Нагірянську, що автобус до села не їздить у вихідні (а хто поїде по бездоріжжю!!), що музеєві відрізали водопостачання, що протягом року музей має лише близько чотирьох тисяч відвідувачів (навіть у радянські часи ця цифра сягала до 20). Мабуть, живемо не в благодатний час, коли немає шани і поваги до свого, до рідного, до українського. Зроблене Гнатюком і збережене Черемшинським чекатиме вдячних нашадків. Краєзнавець сподівався, що у кожного свідомого українця від побаченого у Велесневі перехоплюватиме подих. І це йому вдалося зробити. От тільки подихів тих не чутно. Один чекає цього майже сто років, інший — п'ятдесят. Почекають ще...

МАВ ВРОДЖЕНУ ФЕНОМЕНАЛЬНУ ПАМ'ЯТЬ: РАЗ ПОЧУТУ ПІСНЮ ЧИ КАЗКУ МІГ СЛОВО В СЛОВО ПОВТОРИТИ НАВІТЬ ЧЕРЕЗ КІЛЬКА МІСЯЦІВ

Володимир Гнатюк народився 9 травня 1871 року в селі Велесневі (за переказами, назва села походить від старослов'янського бога Весела, покровителя скотарства, торгівлі та народної поезії) тоді Бучацького повіту, де його батько Михайло був дяком, тому члени родини були письменними. Невдовзі батька перевели до Григорова того ж повіту, де служив тривалий час, а наприкінці життя перейшов до польського села Плужник, де мав мале господарство. Правда, ще на кілька літ знову повернувся дякувати до Велеснева.

Володимир Гнатюк був найстаршим сином в родині, — каже директор Велеснівського етнографічно-меморіального музею Володимира Гнатюка Остап Черемшинський. — Потім народилися сестра Ганна, брати Ілько та Філько. З раннього дитинства у Володі проявилася неабиякі здібності, він мав вроджену феноменальну пам'ять: раз почуту пісню чи казку міг слово в слово повторити навіть через кілька місяців. Змалку потрапив у захоплюючий світ народної творчості, на яку так багате Поділля, сприйняв у спадщину від діда Гилька і баби Марії дар любові до казок, пісень, легенд, переказів. Навчився самотужки читати, ще не маючи шести років".

Кілька літ ходив вчитися до сільської школи у Велесневі, і хоч переходив „із кляси в клясу” з оцінками „добре і бардо добре”, та насправді не міг багато навчатися, оскільки школа була „одноклясова”, як майже всі тодішні сільські школи. Батько хотів послати сина до міської школи, та незавидні матеріальні статки не давали змоги цього зробити.

„Восени 1883 року відвіз мене батько до Бучача, — писав у автобіографії Володимир Гнатюк. — Не маючи ніяких зв'язків, мусив записати мене до „припису” до третьої кляси так званої нормальної школи, хоч зі зв'язками прийнято і до вищих кляс. Так само по скінченні третьої кляси не вписали мене до першої гімназіяльної кляси, хоч багато „перескачувало” четверту клясу і вписувалося до гімназії. Мене ж вписали до гімназії аж восени 1885 року і скінчив нижчу гімназію (вищої тоді в Бучачі не було) в липні 1889 року”.

Хтозна, в яку пору в українстві зародилося це ганебне суспільне явище, коли все вирішували „зв'язки”, але 125 років тому вони вже процвітали...

За Австрії нижча гімназія мала шість класів, вища — повних вісім. Випускники вищої гімназії здавали матуру, тобто іспити на атестат зрілості. Це давало право на вступ до університетів чи політехніки (галичани найчастіше вчилися у Львові, Krakovі та Відні).

НАРОДОЗНАВСТВО СТАЛО ЗМІСТОМ ЖИТТЯ ВОЛОДИМИРА ГНАТЮКА

У Бучачі гімназист Володя Гнатюк купив нотатку, куди записував усі пісні, які знав. Казок не записував, списав тільки заголовки тих, що знав, і нарахував їх сотню. А коли вчився у третьому гімназійному класі, в Бережанах почала виходити популярна газета „Посланник” Льва Джулінського. Один із друзів (родина передплачувала видання) давав її почитати Володі. Хлопець так захопився, що в четвертому класі (1884 рік) відважився послати у Бережани „кілька новинок”. А коли редакція надрукувала їх, послав і „статейку” під псевдом „Рукошиш” (мабуть, від мальовничого села неподалік Бучача і дивовиж-

Музей В. Гнатюка у Велесневі.

Володимир Івасюк біля могили Володимира Гнатюка.

ної скульптури святого Онуфрія з "ваки чи русини" (1901). Вже у

райністом у Запоріжжі

Володимир Івасюк біля могили Володимира Гнатюка.

ної скульптури святого Онуфрія з тесаного каменю, що належала різцю невідомого тоді майстра, тепер знаного на весь світ Іоанна Пінзеля). Ось так була надрукована перша стаття 15-річного Гнатюка.

Після четвертого гімназійного класу Володя мав вимушений рік паузи в навчанні, тоді зайнявся записуванням народних пісень. Доволі значну збірку вислав тоді до ілюстрованої московської газети „Новий галичанин”, що вдавав Петро Полянський у Львові, не з симпатії до московськості, в якім він тоді не дуже розбиралася, а тільки тому, що в ній друкували народні пісні. Кілька з них надрукували, а коли видання збанкрутівало, решта пісень Гнатюка пропали.

А в 17 років гімназист вже мав рукописну збірку, що вміщувала понад 500 мелодій. З причини гострого режиму, який панував у Станіславській гімназії, куди Гнатюк вступив після навчання у Бучачі, не писав нічого у видання. Фольклорні записи пісень і прози продовжував робити вже у Львові, куди переїхав 1894 року. Ще студентом першого курсу філософського факультету Львівського університету зацікавився фольклором лемків південних схилів Карпат. Першу розвідку „Лірники: Лірницькі пісні, молитви, слова, звістки і т. ін. про лірників повіту Бучацького” надруковано 1896-го. У 1897 році видається книжка шеститомника „Етнографічні матеріали з Угорської Русі”. Під керівництвом Івана Франка, з яким заприятіливав, редактував, редагував етнографічний збірник „Матеріали до української етнології”. Видав ряд наукових праць про лемків закарпатської смуги, а також про югославських русинів: „Руські в Бачці” (1898), „Русини в Угорщині” (1899), „Русини Пряшівської єпархії і їх говори” (1900), „Слов-

аки чи русини” (1901). Вже у Львові Гнатюк став редактором творів українських і зарубіжних письменників, перекладав українською мовою з болгарської, польської, російської, сербської, чеської, шведської та інших літератур. Зібрани матеріали відзначаються точністю запису і мають велике значення для дальнішого вивчення культури і побуту українців, зокрема лемків. Створив регулярну мережу для збору етнографічних та фольклористичних матеріалів, численні праці з порівняльної етнографії, мовознавства, літературної критики, упорядкування та видання фольклористичних матеріалів.

Про справді титанічну наукову роботу велеснянина свідчать близько 300 монографій, статей, рецензій тощо. Загальний обсяг фольклорних збірників, виданих упродовж лише двадцятиріччя (1897–1918), складає близько 6000 сторінок. Володимир Гнатюк прийшов в українське народознавство, аби підняти на висоти всеєвропейської науки такі пласти, що під силу хіба що цілим поколінням.

1894 року Володимир Гнатюк одружився з Оленою Майковською, у подружжя народилося четверо дітей: Ірина (1896), Леся (1898), Юрій (1900), Степан (1901, прожив шість місяців, дістав “галюпове запалення легенів” і помер).

ІВАН ФРАНКО: «ГНАТЮК — ФЕНОМЕНАЛЬНО ЩАСЛИВИЙ ЗБИРАЧ УСЯКОГО ЕТНОГРАФІЧНОГО МАТЕРІАЛУ, ЯКОМУ З НАШИХ ДАВНІШИХ ЗБИРАЧІВ, МАБУТЬ, НЕ ДОРІВНЯВ НІ ОДИН»

Від 1900 року вчений був редактором усіх видань Етнографічної комісії НТШ, яку очолив у 1916-му. Володимир Гнатюк став першим професійним науковцем-ук-

райністом у Західній Україні. Тривалий час обіймав почесну посаду секретаря НТШ у Львові, був секретарем, а згодом і головою Етнографічної комісії НТШ, головним редактором її видань — „Етнографічного збірника” і „Матеріалів до української етнології”, фактичним редактором близько 60 наукових збірників, головним редактором і директором Української видавничої спілки. Навіть важко уявити, що все це могла осягнути одна людина. Працьовитість Володимира Михайловича була гідна подиву.

Утім, надмірне навантаження негативно позначилося на його здоров'ї: 1902 року в нього з'явилися симптоми туберкульозу, відновилася астма, хвібоби нирок, бронхіт... Однак і хворий він не випускав із рук пера. Не маючи змоги особисто їздити в експедиції, організував збирання фольклорних матеріалів через численних кореспондентів.

У 1905-1907 роках, коли в Росії піднялася хвиля протестів проти утисків українського слова, Гнатюк опублікував велику кількість статей про мовне питання в Росії. Під впливом революційного руху 1906 року Валуєвський указ 1876-го було формально скасовано, у чому чимала заслуга нашого земляка.

Поважне місце посідає його ім'я в історії української журналістики. Він не лише був багаторічним редактором найвизначнішого літературно-громадського журналу в Україні — „Літературно-наукового вісника” та „Етнографічного збірника”, а й автором десятків статей, рецензентом майже всіх тогочасних українських газет і журналів, закордонної преси, яка стежила за тим, що діється в Україні.

На початку 1914 року Володимир Гнатюк розгорнув інтенсивну підготовку до Першого з'їзду дослідників на терені українознавства з нагоди 100-річчя від дня народження Тараса Шевченка й опрацю-

вав проект нового щорічника „Огляд праць і видань про Україну”. Того ж року очолив підготовчий комітет із вшанування 40-річчя літературної праці Івана Франка, підготував до друку збірник „Привіт Іванові Франкові в сорокалітті його письменницької праці” (1916). Віна перешкодила здійсненню багатьох його задумів. У 1914-1915 роках Гнатюк із сім'єю жив у Кричеві, де займався науковою роботою. У цей період значна частина його архіву, що залишилась у Львові, була знищена російськими солдатами.

Після повернення до Львова науковець з притаманною йому енергією почав налагоджувати діяльність НТШ, очолив „Етнографічний збірник” та „Матеріали до української етнології”.

Він був першим, хто вивів українську фольклористику на широкий шлях європейської науки. Іван Франко назвав Володимира Гнатюка „феноменально щасливим збирачем усякого етнографічного матеріалу, якому з наших давніших збирачів, мабуть, не дорівняв ні один”.

Усе багатство й розмаїття творчої спадщини Володимира Гнатюка й досі, на жаль, не вивчено. На жаль, багатьом творчим задумам Володимира Гнатюка не судилося здійснитися: серце його зупинилося 6 жовтня 1926 року. Покований Володимир Гнатюк у Львові на Личаківському кладовищі. Олена Гнатюк-Майковська виїхала в Гамбург (Німеччина), де померла 12 серпня 1948 року. Там і похована.

нашій культурі”. Буковинець назавжди залишився вічним спомінанням, який і не сподівався, що через 63 роки його праця матиме таке геніальне продовження.

МУЗЕЙ ВОЛОДИМИРА ГНАТЮКА І ЙОГО СПРАВИ СТАЛИ ЗМІСТОМ ЖИТЯ ОСТАПА ЧЕРЕМШИНСЬКОГО

6 червня 1961 року стало тим щасливим днем, відколи молоденький краєзнавець з Велеснева Остап Черемшинський почав збирати матеріали про свого славетного земляка. Слава Богові, допомогли добре люди. Звісно, при тварі націоналіста комуністи би не дозволили відкрити музей Гнатюка. Допомогли два листи „бурсівника” Максима Горького до Володимира Гнатюка. Це врятувало справу. Потім втрутівся директор обласного краєзнавчого музею Борис Ельгорд, який сказав Черемшинському, що треба будувати нове окреме приміщення для музею. Голова місцевого колгоспу ім. 30-річчя Жовтня Леонід Мацюк виділив на будівництво 12 тисяч карбованців.

До осені 1967-го неподалік від місця, де жила родина Гнатюків, було споруджено спеціальний будинок. 1 вересня 1968 року етнографічно-меморіальний музей Володимира Гнатюка у Велесневі відчинив свої двері для відвідувачів. В урочистостях з нагоди відкриття музею 31 травня 1969 року взяли участь сотні земляків фольклориста і етнографа, гости з різних областей України. У програмі концерту звучали пісні й казки, які записав славетний велеснівець у навколишній місцевості.

Упродовж всього періоду музей існував та й існує нині завдяки фанатизму та наполегливості незмінного директора Остапа Черемшинського та його рідної сестри Романи. Їм вдалося зібрати такі раритети, яким позаздрять світові музеї. І якщо в радянську добу була бодай якась державна допомога, то тепер Черемшинські для багатьох добрих справ популяризації гнатюкознавства докладають власні кошти. Музейні фонди у Велесневі настільки багаті за змістом й унікальні та безцінні, що давно вартилися розширитися. Якщо би таке щастя звалилося на благодійну і вічну справу Черемшинських, вартило би вже й відповідного та належного статусу — Національного музею Володимира Гнатюка. А ще вклонимося низкою Остапові Степановичу за те, що Тернопільський педагогічний університет носить ім'я славетного велеснівця. У радянський час вуз назвали іменем чужого нам Ярослава Галана. Нині кожен, хто зайде до головного корпусу тепер уже Тернопільського Національного педагогічного університету, побачить у вестибюлі напис величним літерами — Постанову Кабінету Міністрів України від 1997 року про присвоєння вузові імені Володимира Гнатюка. А внизу: „Прем'єр-міністр України” і... крапка. Без імені! Ай-яй-яй! А ще тут горують педагогів, особливо істориків, кожен з яких добре знає відомий латинський вислів: „Historia est magistra vitae” („Історія — вчителька життя”), і навіть якщо прем'єром тоді був одіозний Павло Лазаренко, все ж варто писати правду. Така вже наша історія...

Але повернімося до Гнатюка і Черемшинського. Не було би славетного Володимира Гнатюка, не було б такого Остапа Черемшинського. Слава Богові, слава Україні, що народжує таких синів. І хоча нині стежиною до Велеснівського музею, второжаною Остапом Степановичем, щороку приходять лише до чотирьох тисяч відвідувачів — не біда. „Прииде ще час”, — писав великий Гнатюків приятель Іван Франко...